

SUMARI

Introducció.....	7
Les polítiques respecte a la diversitat cultural a Catalunya: evolució i situació actual	13
Perfil de l'alumnat estranger	16
Les polítiques actuals respecte a la diversitat cultural.....	20
L'evolució de les polítiques respecte a la diversitat cultural.....	23
Les desigualtats en el sistema educatiu i la diversitat cultural	31
Igualtat i desigualtat d'oportunitats en el sistema educatiu	31
La igualtat d'oportunitats als centres d'educació primària de Catalunya	34
Els centres d'elevada concentració d'alumnat d'origen estranger i la igualtat d'oportunitats.....	44
Treballar i atendre la diversitat cultural	55
La diversitat cultural als centres d'educació infantil i primària	55
La diversitat cultural als centres d'educació infantil i primària de Catalunya: alguns resultats de l'enquesta.....	56
La diversitat cultural als centres d'educació infantil i primària de Catalunya: alguns resultats de l'etnografia.....	68
Idees clau.....	85
Punts forts i febles de la gestió de la diversitat cultural.....	87
L'escola del segle XXI: reptes d'una escola inclusiva i intercultural	87
Punts forts i febles des de la perspectiva quantitativa.....	89
Les etnografies: forteses i febleses de l'atenció i del treball respecte a la diversitat cultural.....	100
La innovació educativa en el sistema educatiu	121
La cultura de la innovació educativa	121
La innovació educativa en els centres de Catalunya	124

Les innovacions educatives als centres amb una alta concentració d'alumnat d'origen estranger.....	133
Conclusions i prospectiva: model d'inclusió a l'educació infantil i primària a Catalunya	141
Síntesi dels resultats als quals s'ha arribat en el projecte.....	141
Síntesi dels elements clau i els seus punts dèbils: una primera aproximació al model inclusiu català identificat a Escola diversa.	152
Conclusions finals	158
 Bibliografia citada.....	 163

INTRODUCCIÓ

La diversitat cultural a les aules de Catalunya s'ha incrementat notablement a partir dels anys noranta per l'arribada d'alumnat d'origen estranger i aquest fet, juntament amb els discursos de presa en consideració de les diferències culturals que ha realitzat la Unió Europea, han contribuït a l'aparició del discurs intercultural que conviu amb actuacions compensatòries. Això sí, l'etiqueta "educació intercultural" amaga definicions una mica diferents, es construeix referint-se no sempre al mateix alumnat i a les famílies i, en conseqüència, les actuacions que es realitzen no sempre responen a la seva intencionalitat. A més, la interculturalitat a Catalunya en els últims anys s'ha anat situant en un segon pla, dins del concepte més ampli de cohesió social. Per això hem considerat interessant analitzar com s'ha gestionat i es gestiona la diversitat cultural a les escoles, concretament centrant-nos en els nivells d'educació infantil i primària. Així com posar de manifest si hi ha un decalatge entre el discurs i la pràctica i si el que es fa afavoreix la millora de les oportunitats educatives de l'alumnat.

L'estudi que aquí es presenta s'aborda des d'una perspectiva interdisciplinària i metodològicament plural i els objectius són:

1. Analitzar l'evolució i la situació actual de les polítiques respecte a la diversitat cultural en els centres escolars de Catalunya.
2. Analitzar els discursos de l'Administració i dels responsables dels centres d'educació infantil i primària respecte a la diversitat cultural i la seva relació amb la igualtat d'oportunitats.
3. Detectar, descriure i analitzar les actuacions que es realitzen per atendre i treballar amb tot l'alumnat la diversitat cultural i millorar les oportunitats educatives en els centres d'educació infantil i primària i relacionar-les amb les orientacions de l'Administració i els punts forts i febles que identifiquen els agents implicats (membres de l'equip directiu, docents, membres de l'AMPA, agents escolars externs, etc.).

En aquest context se situa la investigació que es presenta en aquesta obra i les conclusions que se'n deriven. Per aproximar-se a una realitat tan complexa, l'estudi s'ha basat en tres fonts: una de teòrica (d'anàlisi biblio-

gràfica i documental), una enquesta a representants de centres educatius (n) que responen al perfil de la població (N) existent a Catalunya i l'anàlisi dels centres de major complexitat en el tema que ens ocupa (centres que s'ha definit a priori en la recerca com aquells que tenen més d'un 50% d'alumnes d'origen estranger) basada en l'etnografia.

El primer nivell (i fase) de l'estudi consistí en una anàlisi de les publicacions i de la documentació de les administracions públiques i en els resultats de la investigació centrada en les temàtiques d'aquest text. Aquest marc és present en els diferents capítols i és la base de l'anàlisi de la part més empírica en la qual els principals implicats expressen el seu parer, el que fan, els punts forts i febles, etc. Per a poder aproximar-se al màxim a la realitat la complementarietat metodològica era el més adequat, de manera que una àmplia enquesta i un aprofundiment més qualitatiu era una de les opcions més interessants per a assolir els esmentats objectius.

El segon nivell d'anàlisi (ii fase) consistí en la realització d'una enquesta telefònica.¹ La població en la qual se centra són els alumnes d'educació infantil (3 a 6 anys) i primària (6 a 12 anys) de Catalunya. Donat que accedir al conjunt de la població és gairebé impossible, s'ha fet un càlcul mostral representatiu. La mostra es va calcular prenent com a punt de partida les dades de la Generalitat de Catalunya sobre el nombre de centres existents en el curs 2013-2014, tant de titularitat pública com privada. A partir d'aquesta població (N) de centres, amb un nivell de confiança del 95,5%, en el cas més desfavorable ($p = q = 50\%$), amb un error estadístic de $\pm 3,5\%$, en la mostra (n) s'inclouen 545 centres. La selecció dels centres en què es va realitzar l'enquesta es va fer de manera aleatòria encara que es va procurar que la mostra representés la distribució territorial de la població (N). La mostra, responent al perfil de la població, compta amb un 75,6% de centres de titularitat pública i un 24,4% de privada (dels quals el 22,8% té concert, és a dir rep fons públics, i la resta no).

L'instrument utilitzat per recopilar la informació, és a dir el qüestionari, va ser dissenyat per l'equip d'investigació del projecte a partir d'una fase prèvia teórico-empírica. Des del punt de vista teòric, més enllà d'aprofundir en la investigació realitzada sobre la temàtica en l'àmbit internacional i espanyol, es van analitzar els discursos i les polítiques de l'administració educativa catalana. Això, més una fase d'entrevistes documentals (un total de sis) a representants de l'administració educativa, va permetre dissenyar l'instrument que estava format per preguntes de diversos tipus: obertes, tancades, uniresposta o múltiple. L'instrument abans de la seva aplicació va ser validat per tres experts en psicopedagogia i sociologia. Alhora, va ser testat per ve-

1. S'optà per l'enquesta telefònica donat que existeixen llistes de centres escolars i l'enquesta presencial, que encariria molt el projecte, no representava un guany prou rellevant quant a resultats.

rificar-ne la correcta comprensió, estructura i ordre de preguntes. El treball empíric es va realitzar del 9 de gener al 15 de setembre de 2017 i un cop finalitzat es va tabular i codificar totes les respostes i es varen confeccionar les taules i realitzar les anàlisis estadístiques de significació.

El tercer nivell de recollida d'informació i d'anàlisi s'ha fet des de la perspectiva qualitativa a través de l'etnografia. Aquesta fase permet aprofundir en un perfil de centres concrets, els que tenen major presència d'alumnat d'origen estranger i que en les enquestes (de la fase anterior) s'havia definit com a centres amb més d'un 50% d'alumnat d'aquest origen segons els mateixos enquestats. La idea és aprofundir en el coneixement dels centres que més han de fer front als reptes que representa la incorporació de diversitat cultural, i que al mateix temps han de tenir en compte el conjunt de l'alumnat. Més concretament, la selecció dels centres, en aquesta fase qualitativa, es va realitzar a partir dels resultats de l'enquesta. Es van establir els següents criteris de selecció:

- Centres amb més d'un 50% d'alumnat d'origen estranger.
- Centres que haguessin valorat de manera positiva les actuacions relatives a la inclusió i que desenvolupessin accions d'atenció a la diversitat, accions específiques sobre diversitat cultural o ambdues accions.

Aplicant aquests criteris als enquestats de la fase anterior, seleccionant els que els complien i negociant la seva participació en una etnografia, es va poder accedir a deu centres educatius en els quals es realitzà durant el curs 2017-2018 l'etnografia (concretament de l'1 setembre de 2017 al 28 de febrer de 2018). Els centres educatius estudiats es troben distribuïts per tota la geografia catalana, com es pot veure en la taula següent, i són de titularitat diferent: 3 centres privats i 7 centres públics. La taula presenta, de manera abreujada i anònima, el perfil de les escoles participants.

TAULA 1
Dades de la mostra de l'estudi etnogràfic

	<i>Escola 1</i>	<i>Escola 2</i>	<i>Escola 3</i>
<i>Localitat</i>	Badalona	Barcelona	Hospitalet de Llobregat
<i>Alumnat origen es-tranger</i>	80 %	84 %	98 %
<i>Orígens</i>	51 % magribí, 25 % llatinoamericana, 24 % comunitari	70 % asiàtic, 30 % llatinoamericana	30 % magribí, 10 % subsahariana, 5 % asiàtic, 30 % llatinoamericana, 10 % no comunitari, 15 % comunitari
<i>Titularitat</i>	Pública	Privada amb concert	Pública
	<i>Escola 4</i>	<i>Escola 5</i>	<i>Escola 6</i>
<i>Localitat</i>	Barcelona	Lleida	Barcelona
<i>Alumnat origen es-tranger</i>	80 %	85 %	50 %
<i>Orígens</i>	20 % asiàtic, 60 % llatinoamericana, 20 % no comunitari	24 països diferents	5 % magribí, 3 % subsahariana, 60 % asiàtic, 25 % llatinoamericana, 2 % no comunitari, 5 % comunitari
<i>Titularitat</i>	Privada amb concert	Pública	Privada amb concert
	<i>Escola 7</i>	<i>Escola 8</i>	<i>Escola 9</i>
<i>Localitat</i>	Tarragona	Roses	Reus
<i>Alumnat origen es-tranger</i>	60 %	70 %	57 %
<i>Orígens</i>	80 % magribí i 20 % subsahariana.	No hi ha constància de l'origen concret d'aquest 70 %	60 % magribí, 20 % llatinoamericana, 10 % subsahariana...
<i>Titularitat</i>	Pública	Pública	Pública
	<i>Escola 10</i>		
<i>Localitat</i>	Lleida		
<i>Immigrants</i>	55 %		
<i>Orígens</i>	40 % magribí, 25 % subsahariana, 1 % asiàtic, 4 % llatinoamericana, 30 % comunitari		
<i>Titularitat</i>	Pública		

Sintèticament, les etnografies van comportar entrevistes en profunditat, observacions no participants i anàlisi documental (documentació del centre, web, blog, etc.). En tots els centres es van entrevistar: el director/a; un professor per cada nivell que hi existeix; un representant de l'AMPA amb responsabilitats; mares i/o pares d'alumnat, un per nivell; dos professionals externs (un de l'administració educativa i un altre que tingui un rol relacionat amb els serveis socials); altres informadors amb els quals el centre tingui una relació externa (associació, entitat del barri o del poble) per treballar qüestions relacionades amb la diversitat cultural, etc. Així mateix, el diari de camp es va basar en les següents observacions: jornada de portes obertes, acollida d'inici de curs i reunions per a progenitors, consells escolars, reunions d'AMPA, activitats d'aula i d'escola relacionades amb tenir en compte i/o treballar la diversitat cultural, observacions del funcionament i del clima escolar i del clima escolar intercultural (entrades i sortides, patis, etc.).

Tot plegat (les tres fases) permeté l'obtenció d'informació que tot seguit es presenta diferenciant en cada capítol entre la part introductòria més teòrica, els resultats de l'enquesta i els de l'etnografia. Això sí, abans es presenta un capítol d'anàlisi de les polítiques ("Les polítiques respecte a la diversitat cultural a Catalunya: evolució i situació actual") exclusivament extreta de la part més teòrica i d'anàlisi de documentació procedent, principalment, de l'administració educativa de Catalunya. En els següents capítols, que finalitzen amb unes conclusions i una prospectiva i les referències bibliogràfiques citades, s'exposen els resultats obtinguts sobre les desigualtats en el sistema educatiu relacionades amb la diversitat cultural, sobre com s'atén l'alumnat d'origen estranger i com es treballa amb tot l'alumnat la diversitat cultural, sobre els punts forts i febles de la gestió que es fa d'aquestes qüestions i quines són les innovacions que s'estan duent a terme. Tot plegat articula l'anàlisi documental/bibliogràfica, els resultats d'una enquesta i els d'una etnografia.

LES POLÍTIQUES RESPECTE A LA DIVERSITAT CULTURAL A CATALUNYA: EVOLUCIÓ I SITUACIÓ ACTUAL

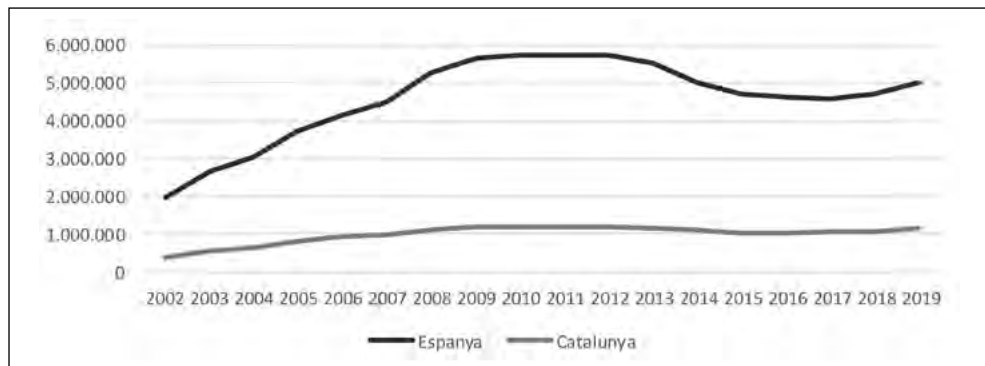
Al llarg dels anys, s'ha produït una evolució en les polítiques i els discursos en relació amb com atendre i treballar la diversitat cultural als centres escolars de Catalunya. Així doncs, s'ha anat des de models que postulaven la segregació, passant per aquells que defensen que la integració ha d'impliar un procés d'assimilació en referència al grup dominant, fins a arribar a discursos de reconeixement, sensibilització i valoració, en major o menor grau, d'altres cultures amb la finalitat de viure en una societat culturalment diversa i cohesionada (Garreta, 2011). Actualment, ens situem en discursos d'educació intercultural (Molina i Casado, 2014), d'atenció a la diversitat i igualtat d'oportunitats en les actuacions per aconseguir una escola inclusiva, equitativa i amb més cohesió social, com es detallarà més endavant, tenint en compte la convivència de tot l'alumnat i la comunitat educativa en general.

Catalunya, tot i ser un país amb una llarga trajectòria migratòria, ha experimentat en els últims anys una gran transformació demogràfica, ja que ha tingut un creixement intens de població estrangera, la qual cosa ha propiciat canvis en tots els àmbits, entre els quals l'educatiu. Seguint el Departament de Treball, Afers Socials i Famílies (2017a), Catalunya ha entrat en una nova fase del procés d'immigració, la de la plena ciutadania, en què es construeix una pertinença compartida entre ciutadans i ciutadanes d'orígens molt diversos. Es parlen més de 300 llengües diferents i hi conviuen persones de nacionalitats de més de 180 estats.

Pel que fa a l'evolució de la població estrangera a Catalunya, hi ha hagut una clara tendència a l'alça des d'inicis de l'any 2000 (amb uns anys concrets de disminució), tal com es mostra en el següent gràfic.

GRÀFIC 1

Evolució de la població estrangera a Catalunya i Espanya

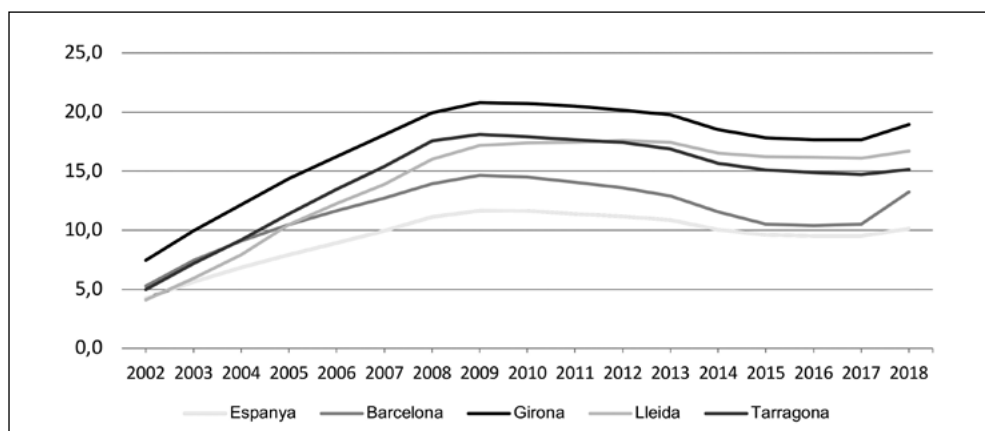
Font: Institut Nacional d'Estadística (en endavant INE), de gener de 2019. Elaboració pròpia.

El gràfic reflecteix una clara tendència en augment de la població estrangera tant a Catalunya com a Espanya en els últims anys. Així, segons dades del gener de 2019 de l'INE, la població estrangera a Catalunya era d'un 15,23%, xifra que superava la mitjana espanyola, que corresponia a un 10,69%, amb la qual cosa concentrava el 23% de la població estrangera de tot l'Estat espanyol.

Quant a la distribució per províncies de Catalunya hi ha diferències entre aquestes, tal com reflecteix el gràfic següent.

GRÀFIC 2

Evolució de població estrangera per províncies a Catalunya i a Espanya (en percentatge)

Font: INE. Elaboració pròpia.

Per tant, la societat de Catalunya és plural i diversa. A escala política, des dels anys noranta es va començar a implementar una política global d'immigració que es va consolidar l'any 2000 amb la creació de la Direcció General per a la Immigració. Així, per posar-ne uns exemples, des de les cinquanta propostes en immigració de Girona, de l'any 1992, passant per la creació del Comitè per a l'Acollida de les Persones Refugiades el setembre de 2015, fins al recent Pla de Ciutadania i les Migracions 2017-2020, del Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, des de l'administració catalana s'ha volgut treballar a partir d'amplis acords les qüestions relacionades amb les migracions i la ciutadania (Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, 2017a).

Més concretament, es destaca que el discurs intercultural d'atenció a la diversitat a l'administració de Catalunya es va fer durant els anys noranta, a través de documents interns o dossiers, entre els quals ressalta *L'eix transversal sobre educació intercultural*, publicat pel Departament d'Educació l'any 1996. En aquest moment s'exposa clarament el model intercultural en l'educació entès com una atenció dirigida a tot l'alumnat, no solament al d'origen estranger (Garreta, 2003). Aquest discurs que té en compte la diversitat cultural en l'educació es va aplicar a poc a poc a la pràctica, s'abandonaren els plantejaments assimilacionistes i es va donar importància a l'acollida, tal com es concreta el 2001-2002, quan s'edita i es difon per a tots els centres el pla d'acollida. A partir de l'any 2000, coincidint amb l'inici de l'arribada de nou alumnat estranger, es van desenvolupar importants polítiques per gestionar la diversitat cultural. El 2004, el Pla per a la Llengua i Cohesió Social va ser un punt d'inflexió, ja que va implicar la finalització de l'educació compensatòria i va marcar els tres eixos sobre els quals s'han articulats posteriorment les actuacions respecte a l'atenció de l'alumnat d'origen immigrant: l'aula d'acollida, el centre educatiu inclusiu i l'entorn escolar educador (Sánchez i Mayans, 2014). Amb aquest pla es van crear els equips professionals de suport i assessorament en Llengua, Interculturalitat i Cohesió Social (en endavant, ELIC), definits mitjançant el Decret 180/2005 de 30 d'agost. Aquests equips tenen assignades funcions d'assessorament, orientació i col·laboració amb els centres educatius en general, en relació amb l'alumnat nouvingut i amb els plans educatius d'entorn, entre d'altres.

Més tard, es va fer incidència en les relacions interculturals, per acabar en un enfocament més global de convivència i inclusió del model d'educació intercultural en els centres escolars de Catalunya.

Un exemple de diàleg i consens va ser la signatura, el desembre de l'any 2008, del Pacte Nacional per a la Immigració, que es va proposar explicar que la transformació demogràfica viscuda a Catalunya no era temporal sinó estructural, i que el més d'un milió de nous catalans que havien arribat es convertirien en ciutadans (Departament d'Acció Social i Ciutadania, 2008).

Aquesta obra va ser guardonada amb el XVIII Premi Batec a la Recerca i Innovació Educatives, convocat pel Servei d'Educació de la Regidoria de les Polítiques a favor de la Creativitat, la Cultura, l'Educació i els Esports de l'Ajuntament de Lleida. El jurat estava format per les següents persones: Joan Mateu Andrés, Joaquim Prats Cuevas, Ramon Rourera Jordana, Francesc Blanc Castells, Judith Surroca Solé, Neus Vila Rubio i Fidel Molina Luque. Secretari: Joan Ballesté Almacellas. Actua com a president Joan Mateu Andrés.

El programa RecerCaixa (2015) ha estat el finançador del projecte Diversidad cultural e igualdad de oportunidades en la escuela (Escola diversa) del qual es presenten en aquest text una part de resultats.

© dels textos: Jordi Garreta Bochaca, Assumpta Aneas Álvarez, Rosa Benabarre Ribalta, Olga Bernad Cavero, Núria Llevot Calvet i Àngels Torrelles Montanuy, 2019

© d'aquesta edició: Pagès Editors, SL, 2021

C/ Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

editorial@pageseditors.cat

www.pageseditors.cat

Primera edició: setembre de 2021

ISBN: 978-84-1303-291-7

DL: L 481-2021

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL

www.bobala.cat

• imprès a **Lleida** •

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.